

recenzie

DUNKLE, Roger. *Gladiátoři. Krutá podívaná ve starověkém Římě*. Praha: Vyšehrad, 2011, 360 s., ISBN 978-80-7429- 031-2

Tomáš Klokner (rec.)

Pražské vydavatel'stvo Vyšehrad, ktoré v poslednom období uviedlo na trh niekoľko prekladov historických publikácií od zahraničných odborníkov skúmajúcich staroveké dejiny (napr. Christ, Karl. *Krize a zánik římské republiky*, 2010 alebo Dahlheim, Werner. *U kolébky Evropy. Odkaz antického Říma*, 2006), pokračuje v naznačenom trende vydaním recenzovanej publikácie o gladiátoroch (v anglickom origináli *Gladiators. Violence and Spectacle in Ancient World*).

Problematika gladiátorov, ich života a pôsobenia sa v súčasnosti teší značnému záujmu nielen v zahraničí, ale aj v našom prostredí. Výrazným prelomom, ktorý vyvolal zvýšený záujem odbornej i laickej verejnosti o túto tému bol film *Gladiátor* v réžii Ridley Scotta (2000). Odborníci mali na jednej strane záujem poukázať na početné chyby filmovej produkcie, kým na druhej strane pre laikov znamenal film najvýznamnejší zdroj vedomostí, ktoré považovali za nedotknuteľné vďaka príťažlivému námetu a kvalitnému prevedeniu scenára. Téma života a pôsobenia gladiátorov sa tak stala populárnejšia a jej bádanie sa vďaka tomu zintenzívnilo. Tento trend sa postupne prejavil organizovaním rôznych odborných (napr. konferencia *Roman Amphitheatres and Spectacula: a 21st – Century Perspective* v anglickom Chesteri v roku 2007) i populárnych podujatí (napr. každoročné gladiátorské hry v rímskom Carnunte), ako aj vydávaním početnej literatúry rôzneho charakteru.

V poslednom decéniu sa u nás objavilo hneď niekoľko prác o gladiátoroch, ktoré boli určené pre mládež i dospelých (Connolly, Peter. *Koloseum. Římska aréna smrti*. Praha 2004; Meijer, Fik. *Gladiátoři*. Praha 2006; Junkelmann, Marcus. *Gladiátoři*. Plzeň 2007; Wisdom, Stephen. – McBride, Angus. *Gladiátoři*. Brno 2008). Štruktúra i obsah týchto prác je rôzna, v závislosti od cieľových skupín čitateľov, ktorých chce osloviť. K nim teraz pribudla recenzovaná odborná monografia, ktorú napísal emeritný profesor na Brooklyn College v New Yorku Roger Dunkle. Jeho práca má z pohľadu obsahu i zamerania veľa spoločného s publikáciami F. Meijera a P. Connollyho.

Výklad sa člení na predhovor a sedem kapitol. Autor sa najskôr zaoberá pôvodom a vývojom gladiátorských hier, skúma ich kultúrno-náboženský aspekt a zdôrazňuje ich význam ako športu (s. 15-40). Nasledujúce dve kapitoly (s. 41-150) sú venované otázke získavania gladiátorov, ich výcviku a priebehu hier. Čitateľ získava poznatky o pôvode a postavení gladiátorov. Zisťuje, že gladiátormi neboli len vojnoví zajatci, otroci a zločinci, ale aj slobodní muži, ktorí sa dobrovoľne hlásili do gladiátorskej školy a s jej majiteľom uzatvárali zmluvu na dobu určitú, t.j. mohli kedykoľvek odísť. Ďalej autor informuje o spôsoboch výcviku gladiátorov i školách, kde sa výcvik realizoval. Za podstatné časti tejto kapitoly považujeme výklad o cenách gladiátorov a kvalitnej zdravotnej starostlivosti, ktorej sa im dostávalo vo výcvikových školách. Na nasledujúcich stránkach R. Dunkle vykresľuje celkový priebeh gladiátorských zápasov (j. č. *munus*) od udalostí, ktoré im predchádzali až po hlavný bod programu – popoludňajšie zápasy. Bokom záujmu nezostáva ani opis jednotlivých typov gladiátorov, pričom sa uvádzajú aj tie, ktoré sú menej známe, resp. menej známe sú možno iba pre nás, pretože ich nemáme doložené viacerými prameňmi. Do textu autor ďalej zakomponoval pasáže o gladiátorkách, menách gladiátorov, najslávnejších „hráčoch“ v aréne, odmenách za víťazný zápas či nádeji na prežitie a priemernej životnosti.

Štvrtá a piata kapitola (s. 151-229) zachytáva stručné dejiny gladiátorských zápasov a honu na divoké zvieratá (*venatio*). V prvom prípade autor začína v literatúre pravidelne zmieňovanou informáciou, že prvá zmienka o gladiátorských zápasoch sa vzťahuje k roku 264 pred Kr., kedy synovia bývalého konzula nechali nad hrobom svojho otca zápasit' tri dvojice gladiátorov. V nasledujúcom období rástla popularita týchto hier a postupne ich organizovali a financovali nielen súkromné osoby, ale aj štát zo štátnej pokladnice. Hon na divoké zvieratá (*venatio*) sa objavuje o niečo neskoršie ako gladiátorské zápasy (od 2. storočia pred Kr.), no svojou funkciou sa neodlišoval od gladiátorských hier a rovnako sa využíval na zabezpečenie pokoja v zmysle rímskeho hesla „chlieb a hry“. Značný priestor v oboch kapitolách sa vyčlenil pre opis konkrétnych gladiátorských zápasov i zápasov s divokými zvieratami, ktoré zorganizovali rímski cisári pri významných príležitostiach. V tejto súvislosti sa registrujú aj náklady na jednotlivé podujatia, čo v niektorých prípadoch vyráža až dych. Za pozitívne považujeme, že autor si všima aj inú stránku gladiátorov ako tú, ktorú mali v aréne. Je ňou ich účasť, resp. využívanie nielen k urýchleniu politických plánov vplyvných jednotlivcov, ale aj k osobnej ochrane pred politickými nepriateľmi. Pripočítat' k tomu môžeme krízové situácie (najmä občianske vojny), počas ktorých ich aktívne zapájali do bojov na oboch stranách.

Šiesta kapitola (s. 230-266) opisuje miesta, kde sa gladiátorské zápasy konali, pričom v popredí stojí prirodzene rímske Koloseum. Čitateľ sa tu dozvedá nielen o základných i špecifických súčasťiach rímskych amfiteátróv (vchody, východy, tribúny, podzemné priestory, plachta), ale má možnosť urobiť si predstavu aj o zasadačom poriadku na tribúnach, spôsoboch získavania vstupeniek a ďalších záležitostiach. Okrem toho autor na tomto mieste mapuje osudy Kolosea od neskej antiky až do súčasnosti.

Predmetom siedmej kapitoly (s. 267-281) sú gladiátori vo filme, pretože filmy sú zrejme najvýznamnejším zdrojom vedomostí laickej verejnosti o gladiátoroch. Analýza vybraných filmov má čitateľov upozorniť na klady i nedostatky, ktorých sa filmoví tvorcovia dopustili pri vykreslení gladiátorov na filmovom plátne, pretože súčasná interpretácia gladiátorskej otázky býva v modernej kinematografii značne skreslená. Predmetom autorovej analýzy sa stalo šesť filmov, ktoré vznikli v posledných ôsmich desaťročiach (*V znamení križa, Posledné dni Pompejí, Demetrius a gladiátori, Spartakus, Barabbas, Gladiátor*).

Posledné dve kapitoly sa venujú témam, ktoré v podobne zameraných knihách často absentujú. Obe však napríklad do svojej práce zaradil holandský historik F. Meijer. V porovnaní s ním sa R. Dunkle venoval vybraným otázkam oveľa podrobnejšie – napr. Meijer analyzuje iba dva filmy (*Spartakus, Gladiátor*) a aj to veľmi povrchno. Na druhej strane sa obe publikácie môžu v niektorých smeroch organicky dopĺňať – napr. Dunkle sa osudom Kolosea v 20. storočí takmer vyhýba, kým Meijer im ponecháva značný priestor a čitateľa pútavým spôsobom vťahuje do pomerov počas 2. svetovej vojny.

Recenzovaná kniha obsahuje aj rozsiahlu bibliografiu s vyše 220 položkami a všeobecný register, ktorý poskytuje čitateľovi komfort pri orientácii v texte. Nepovažujeme ho za kompletný, pretože v ňom chýbajú niektoré mená (napr. Theofrastos). Bibliografia eviduje novšiu i staršiu literatúru v rôznych jazykoch (prevažuje angličtina) a hodnotíme ju ako kvalitnú a obsiahlu. Žiaľ, pre našich bežných čitateľov je len ťažko dostupná.

Čitateľovi má k dispozícii poznámkový aparát a obrazovú časť, ktorá sa adekvátne vzťahuje na prezentovanú materiu. Poznámkový aparát k jednotlivým kapitolám je umiestnený ako samostatná časť za textom. Takéto riešenie nepovažujeme za najšťastnejšie, pretože to čitateľovi sťažuje manipuláciu s knihou. Zaradenie aparátu na koniec publikácie by sa dalo vysvetliť tým, že autor ním nechcel zaťažovať bežných čitateľov, pretože aj zaužívaný skratkový systém odkazov na antické pramene je špecifický a pre laika sa stáva nepochopiteľný (publikácia neobsahuje žiadny samostatný zoznam použitých skratiek). Iný problém nastáva pri číslovaní a forme jednotlivých odkazov. Číslovanie poznámok nie je

kontinuálne, t.j. každá kapitola začína vždy od čísla 1 a ich forma pôsobí neprehľadne. Na ilustráciu druhého tvrdenia si predstavme, že autor pojednáva v hlavnom texte napr. o konkrétnom Ciceronovom spise a do poznámky uvedie už iba odkaz na konkrétnu pasáž bez mena autora a názvu spisu. Vyvoláva to nielen dojem nekompletnosti záznamu, ale prináša aj značné komplikácie pre čitateľa, ktorý pri zdĺhavom listovaní v odkazovom aparáte často aj zabudne, o ktorom prameni sa hovorilo v hlavnom texte.

Text knihy charakterizuje poctivý prístup k prameňom a všeobecne možno povedať, že je dobre čitateľný, zrozumiteľný a pôsobí ucelene. Výklad vychádza z kvalitného štúdia antických prameňov a dobrej znalosti sekundárnej literatúry, ktorá je zahrnutá v záverečnej bibliografii.

V samotnom výklade sme narazili na niekoľko nepresností, no prihliadnúc k rozsahu knihy, je ich počet skutočne zanedbateľný. Poukázat' si dovoľujeme na niekoľko z nich. Na strane 151 autor zavádza, keď vymedzuje trvanie prvej púnskej vojny rokmi 264-261 pred Kr. Na strane 40 nachádzame nesprávne číslovanie v poznámkovom aparáte, na inom mieste (s. 330) poznámka úplne chýba (č. 86). Na strane 242 je uverejnený text nápisu v majuskule spolu s českým prekladom. V latinskej verzii vo forme majuskuly sa objavuje písmeno U, ktoré Rimania nepoužívali a nahrádzali ho písmenom V. Nevylučujeme, že v týchto prípadoch môže ísť o nedopatrenie, ktoré pochádza z dielne prekladateľky. S istotou sa R. Dunkle dopustil omylu na strane 55, kde sa v súvislosti s gladiátorskými vystúpeniami cisára Commoda odvoláva na informácie z diela historika Herodota! (cituje ho aj v príslušnej poznámke). Grécky historik Herodotos, ktorého M. Tullius Cicero nazval „otcom dejepisu“ (*De legibus* I, 1,5: *apud Herodotem, patrem historiae*), končí svoje rozprávanie v roku 479 pred Kr. a z toho dôvodu nemohol priniesť poznatky vzťahujúce sa k obdobiu vlády Commoda (posledná štvrtina 2. storočia po Kr.). Autor mal tak zrejme na mysli spis gréckeho historika Héródiána, ktorý opisuje udalosti od smrti Marka Aurelia (180 po Kr.) až po rok 238 po Kr.

Už viackrát sa predmetom polemiky stalo zaradenie naumachií do knihy, ktorej hlavné ťažisko tvoria gladiátori a všetko s nimi spojené. Tieto rekonštrukcie námorných bitiek sa síce odohrávali okrem iného aj v amfiteátroch, ale hlavnými účinkujúcimi v nich neboli gladiátori. No v podobnom duchu postupovali i vyššie menovaní autori, ktorých práce sa vďaka prekladom stali zrozumiteľné aj pre našich čitateľov.

Zvláštnu kapitolu hodnotenia práce predstavuje jej český preklad. V porovnaní s prekladom knihy F. Meijera sa recenzovaná publikácia vyznačuje oveľa vyššou kvalitou prekladu, no i tak sa prekladateľka dopustila viacerých nepresností. Tradičným nedostatkom našich prekladov, na ktorý sme si už zvykli, je používanie pre starovek neznámych termínov, napr. generál či guvernér (s. 44, 79, 153, 198 a pod.). Niektoré grécke mená sa zbytočne transformujú do latinskej podoby (napr. Theofrastus – s. 156, správne Theofrastos). Ďalšie sa uvádzajú v nekorektnom či nejednotnom tvare (napr. Septimus Severus a Septimius Severus – s. 124, 209; Dio Chrysostom – s. 235, správne Dio Chrysostomos), a objavuje sa i nesprávne skloňovanie mien (napr. Satria Valense, správne Satria Valenta – s. 75).

Otázne je, do akej miery sa dá akceptovať používanie latinských termínov v českom texte (napr. *munus*, *venatio*, *hypogeum*, *editor*). V tomto smere by azda bolo lepšie používať súbor domácich ekvivalentov a k tým do zátvorky uviesť latinský termín, napr. *venatio* – štvancia alebo hon na divoké zvieratá. Napriek tomu, že základné termíny sú bližšie vysvetlené v prvej kapitole a ďalšie pribudli v nasledujúcich častiach, prekladateľka ich ignoruje a používa latinské názvoslovie, ktoré v českom preklade pôsobí rušivo. Navyše rod mnohých latinských slov býva úplne odlišný ako v češtine, napr. slovo *munus* je v latinčine stredného rodu, no v českom jazyku ho prekladateľka používa výhradne v mužskom rode.

Isté výhrady sa vzťahujú aj k otázke prekladov uverejnených úryvkov zo spisov antických autorov, ktoré autor zakomponoval do výkladu. Je zřejmé, že prekladateľka

pracovala s anglickými textami, z čoho na viacerých miestach vyplynul ťažkopádny a niekedy až nezrozumiteľný preklad (rovnaký nedostatok vykazuje český preklad knihy F. Meijera). Pritom stačilo siahnuť po existujúcich českých prekladoch antických autorov (najmä z edície Antická knihovna) a príslušné pasáže odcitovať z týchto kvalitných prekladov. Prekladateľka by si tým nielen uľahčila prácu, ale čitateľovi by zároveň umožnila zoznámiť sa s odbornými prekladmi klasických filológov. Iná situácia prirodzene nastáva pri antických spisoch, ktoré sa zatiaľ nepreložili a vyššie uvedený návod sa na ne nedá aplikovať. V tomto smere by bolo ideálne, aby vydavateľstvá požiadali o spoluprácu univerzitné pracoviská orientované na klasickú filológiu. Žiaľ, vo väčšine prípadov sa k tomu neodhodlajú.

Na záver konštatujeme, že prostredníctvom vydavateľstva Vyšehrad sa čitateľovi dostáva do rúk výborne spracovaná publikácia, ktorá napriek drobným nedostatkom v českom preklade prináša hodnotné poznatky v oveľa väčšej miere ako jej predchodcovia. Odporúčame ju všetkým, ktorí sa zaujímajú nielen o gladiátorov, ale aj o rímsku kultúru v širšom slova zmysle.

V A Š Š, Martin. *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918 – 1938)*.

Martin : Matica slovenská, 2011, 284 s., ISBN 978-80-8115-053-1

Štefan Kucík (rec.)

Monografia mladého historika Martina Vašša *Slovenská otázka v 1. ČSR (1918 – 1938)* zaplňa prázdny priestor v slovenskej historiografii, v ktorej dosiaľ chýbalo dielo komplexne skúmajúce slovenskú otázku v období prvej Československej republiky. M. Vašš metodikou dôslednej textovej analýzy vnímania entity „slovenská otázka“ v štruktúre jej jednotlivých segmentov reprezentatívnou vzorkou predstaviteľov slovenského politického, intelektuálneho a kultúrneho spektra pomenúva a otvára mnohé problémy dotýkajúce sa slovenského etnika v období procesu jeho doformovania sa na moderný politický národ v podmienkach prvej Československej republiky. V ponímaní M. Vašša je slovenská otázka pojmom s povahou historiografického, politologického a filozofického myšlienkového konštruktu, ktorým môžeme označiť zložitý komplex problémov spojených s národno-emancipačnými snahami Slovákov. V rámci nej rozlišuje nacionálny, štátoprávny, hospodársky, sociálny, kultúrny a geopolitický segment. Za rozhodujúci vo vymedzenom období považuje práve nacionálny segment – problém uznania samobytnosti slovenského národa. Na druhej strane vyslovuje predpoklad, že zárodok slovenského separatizmu a protičesky namiereného nacionalizmu spočíval v sociálnej rovine.

Súhlasíme s názorom autora, že termín „slovenská otázka“ nie je ľahké presne a objektívne uchopiť, o čom svedčia aj rozličné náhľady na túto problematiku. Ukázalo sa, že v podmienkach 1. ČSR sa fundamentálnym stal postoj k otázke existencie, resp. neexistencie slovenského národa (cez prizmu československej národnej jednoty). Na základe tohto postoja sa k slovenskej otázke vykryštalizovali dva interpretačné a metodické prístupy. Prvý z nich bol založený na akceptácii existencie československej národnej jednoty a možnosť samostatnej existencie slovenskej otázky vylučoval, pretože vznikom Československej republiky ju považoval za vyriešenú. Súčasťou tohto výkladu sa stalo popieranie samotného pojmu „slovenská otázka“ a jeho nahrádzanie termínom „československá otázka“. Druhý prístup sa realizoval z hľadiska existencie slovenského národa a z dnešného pohľadu mu môžeme prisúdiť trvalú legitimitu.

Autor prácu rozdelil do siedmich hlavných kapitol. V prvej z nich sa pokúsil o syntetizujúci pohľad na jednotlivé segmenty slovenskej otázky. V ďalších kapitolách sa

sústredil na hĺbkovú analýzu percepcie uvedeného fenoménu vybranými predstaviteľmi slovenskej politickej, intelektuálnej a kultúrnej elity. Do diela nezahrnul postoje predstaviteľov jednotlivých cirkví. Precíznej analýze prístupov k riešeniu slovenskej otázky podrobil vybraných predstaviteľov československých politických strán, (Hlinkovej) slovenskej ľudovej strany, Slovenskej národnej strany, slovenských komunistov, národohospodárov a zástupcov slovenskej kultúrnej elity. Opieral sa pritom o veľké kvantum prameňov, literatúry a dobovú tlač. Ich objem sa premietol aj do skutočne rozsiahleho poznámkového aparátu.

V prvej kapitole autor ponúka prierez jednotlivými segmentmi slovenskej otázky, pričom príčiny jej vzniku v 1. ČSR vidí v odlišnej úrovni nacionálneho, politického, kultúrneho, hospodárskeho a sociálneho vývoja slovenského a českého národa a územia, ktoré tieto etniká obývali pred vznikom ich spoločného štátu.

V druhej kapitole sa M. Vašš zaoberá prístupmi k riešeniu slovenskej otázky u slovenských predstaviteľov československých politických strán. Tu sa sústredil na hľadanie miesta slovenskej otázky v politickom koncepte Vavra Šrobára, venuje sa oscilácii medzi slovenskou a československou otázkou vo vedomí Antona Štefánka, približuje variabilitu prístupov Milana Hodžu k riešeniu slovenskej otázky a predstavuje percepciu slovenskej otázky u Ivana Déreera. V závere kapitoly zhrňa limity slovenských členov československých politických strán pri nazeraní na riešenie slovenskej otázky a poukazuje na zmeny nazerania na slovenskú otázku mladou generáciou agrárnej strany v 30. rokoch minulého storočia.

Ďalšia kapitola sa venuje prístupom k riešeniu slovenskej otázky u predstaviteľov (Hlinkovej) Slovenskej ľudovej strany. V nej analyzuje postoje Andreja Hlinku v otázke slovenskej samobytnosti a autonómie ako platformy riešenia slovenskej otázky, zdôrazňuje federalizmus Ferdinanda Jurigu ako demokratický princíp jej riešenia a približuje vývoj percepcie slovenskej otázky Jozefom Tisom v rozpätí rokov 1920 – 1938. V osobitných podkapitolách sa venuje otázkam federalizmu a politického radikalizmu ako prístupom k riešeniu slovenskej otázky u nástupistov a prezentuje vyjadrenia členov poslaneckého klubu HSĽS k problematike slovenskej otázky v rokoch 1930 – 1938.

V nasledujúcich kapitolách autor rozoberá prístupy k riešeniu slovenskej otázky v prvej Československej republike u kľúčových predstaviteľov Slovenskej národnej strany a slovenských komunistov. V prvej z nich sa sústreďuje na autonómiu Slovenska ako demokratický koncept riešenia slovenskej otázky u Emila Stodolu a slovenský nacionalizmus ako demokratický koncept riešenia slovenskej otázky u Martina Rázusa. V rámci kapitoly venovanej slovenským komunistom predstavuje prístup Vladimíra Clementisa k slovenskej otázke v duchu marxizmu, ponúka percepciu slovenskej otázky Pavicovým spisovateľom Lacom Novomeským a poukazuje na slovenskú otázku ako vec triedneho boja u Jána Poničana.

Predposledná kapitola je venovaná percepcii slovenskej otázky slovenskými národohospodárskymi regionalistami Imrichom Karvašom a Petrom Zaťkom v 30. rokoch 20. storočia. V poslednej kapitole autor ponúka pohľad na slovenskú otázku cez optiku predstaviteľov slovenskej kultúrnej elity (Štefana Krčméryho, Jána Smreka, Rudolfa Dilonga, Ela Šándora, Vladimíra Roya, Tida J. Gašpara a Milana Mitrovského). V rámci tejto časti v osobitnej podkapitole autor analyzuje vnímanie problematiky kultúrneho segmentu slovenskej otázky Štefanom Hozom s dôrazom na vývoj Slovenského národného divadla.

M. Vašš konštatuje, že slovenská otázka bola v rámci Československej republiky v zásade otázkou politickou, pričom jej vnútropolitický význam sa začal výraznejšie dostávať do popredia v 30. rokoch minulého storočia. Práve v priebehu 30. rokov sa slovenský etnický národ skonštituoval na moderný politický národ. Tento jav sa najmarkantnejšie demonštroval v požiadavke uznania samobytnosti slovenského národa a budovania slovenskej štátnosti v rámci spoločnej republiky. Na rozdiel od 20. rokov, keď sa v systéme politických strán

(okrem (H)SLS a SNS) darilo pacifikovať program uznania samobytnosti slovenského národa a program slovenskej teritoriálnej a legislatívnej samosprávy, v 30. rokoch sa kreovali autonomistické krídla, resp. krídla s autonomistickou tendenciou takmer vo všetkých politických stranách. V tomto období sa v relácii k slovenskej otázke výrazne aktivizovala mladá slovenská generácia, ktorá sa o svoje pozície hlásila omnoho ambicióznejšie a radikálnejšie. Okrem malých výnimiek zaujímala k samobytnosti slovenského národa unisono pozitívny postoj. Posun v myslení mladej generácie najlepšie vyjadril Zjazd mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach v júni 1932, ktorý sa niesol v duchu odmietnutia československej národnej jednoty a centralizmu.

Až do konca septembra 1938 v slovenskom politickom prostredí nedošlo k sformovaniu všeobecne prijateľných požiadaviek riešenia slovenskej otázky. Slovenskí členovia československých vládnych strán stabilne odmietali uznanie samobytnosti slovenského národa a legislatívnu autonómiu Slovenska. Slovenskú otázku vnímali výlučne v hospodárskej a sociálnej rovine a u všetkých figurovala hlavne požiadavka hospodárskeho a sociálneho vyrovnania Slovenska a Čiech a Moravy. (H)SLS pod vedením Andreja Hlinku a SNS pod vedením Martina Rázusa ako autonomisticky vyhranené strany vnímali slovenskú otázku predovšetkým na etnickom princípe. Kým zo strany Martina Rázusa okrem verbálneho presadzovania myšlienky autonómie Slovenska na základe Pittsburskej dohody nedošlo ku programovej konkretizácii štátoprávneho riešenia slovenskej otázky, program ľudovej strany bol spočíval na dvoch základných bodoch: uznaní samobytnosti slovenského národa a autonómnom postavení Slovenska v republike na základe Pittsburskej dohody a princípu „suverenity slovenského národa“, ktorý roku 1930 sformuloval ideológ strany Jozef Tiso. Slovenskí komunisti v 30. rokoch stáli na pozícii samobytnosti slovenského národa a žiadali pre Slovensko rovnaké hospodárske, sociálne a kultúrne uplatnenie, aké mali Čechy a Morava.

Neoddeliteľnou súčasťou slovenskej otázky boli aj ekonomické problémy na Slovensku. V 30. rokoch pod vplyvom veľkej hospodárskej krízy a aktivít slovenských národohospodárov sa na území Slovenska zvýšila aktivita štátu a súkromných firiem. Táto pozitívna tendencia vývoja v slovenskej ekonomike súvisela aj s rozmachom regionalizmu na Slovensku, ktorý zastrešoval Národohospodársky ústav Slovenska (NÁRUS). Riešenia slovenskej otázky v ekonomickej rovine slovenskí národohospodári videli v uplatňovaní princípov regionalizmu, vo väčšom zainteresovaní štátu (štátne dodávky) a vytvorení hospodárskeho programu pre Slovensko, decentralizácii výkonnej moci, štátnej podpore priemyslu na Slovensku, intenzifikácii poľnohospodárskej výroby a vyrovnaní životnej úrovne obyvateľstva Slovenska a Čiech a Moravy.

Podoba slovenskej otázky bola výrazne formovaná aj kultúrnym činiteľom. Oblasť kultúry v období prvej Československej republiky bola poznamenaná márnym zápasom o aplikáciu československej národnej jednoty, ktorá bola dynamickým vývojom slovenskej kultúry postupne prekonávaná. V uvedenom zápase o autenticnosť slovenskej kultúry sa v 30. rokoch všetci významní a verejnosťou rešpektovaní slovenskí kultúrni predstavitelia stavali proti teórii československej národnej jednoty.

Nezanedbateľný segment slovenskej otázky tvorili jej geopolitické súvislosti, keď v priebehu 30. rokov si zahraničie (Nemecko, Maďarsko a Poľsko) začalo výraznejšie všímať slovenskú otázku. Výrazným posunom svedčiacim o vzraste významu Slovenska ako geopolitického fenoménu bolo, že sa slovenská otázka v tomto období vnímala už nielen v etnickom, ale aj územnom zmysle.

Evidentnou snahou M. Vašša naprieč celou štruktúrou práce je vyhnúť sa čierno-bielemu videniu a ponúknuť objektívnu mozaiku analyzovaných názorov a postojov. Napriek tomu nie je jasné, prečo kým pri Andrejovi Hlinkovi a Jozefovi Tisovi (s. 135 a 156) autor uvádza, že operovanie s predstavou jednej politickej strany, resp. politickej či národnej

jednoty má u týchto politických predákov antidemokratický nádyh, resp. je možné len v totalitných podmienkach, s čím možno len súhlasiť, pri Martinovi Rázusovi a Vavrovi Šrobárovi podobné konštatovanie neuviedol. Pritom o Martinovi Rázusovi *expressis verbis* hovorí, že „*východisko videl v zjednotení slovenskej politickej reprezentácie do jednej veľkej slovenskej politickej strany, pričom tou stranou mala byť SNS, ktorá túto funkciu plnila už aj v minulosti.*“ (s. 189). Podobne Vavro Šrobár sa ešte pred voľbami 1920 pokúšal o vytvorenie jednotnej silnej slovenskej strany, „*ktorej vytvorenie by znamenalo prakticky odstránenie všetkých opozičných politických strán a smerov, pričom on a jeho politickí stúpenci by si tak zachovali svoje postavenie, ktoré by sa v jednotnej slovenskej strane ešte viac posilnilo.*“ (s. 60, 62). Až na inom mieste, v kapitole o Andrejovi Hlinkovi, uvádza, že Šrobárove metódy ako ministra s plnou mocou pre správu Slovenska boli „*nedemokratické*“ (s. 127).

Na druhej strane sa M. Vašš nevyhol ani niektorým stereotypným prístupom. Pri interpretácii Pittsburskej dohody vychádzal z jej stereotypnej a petrifikovanej interpretácie (založenej na predstave asymetrického členenia česko-slovenského štátu). Existujú priame i nepriame dôkazy, že americkí Slováci, pokiaľ ide o požiadavku federatívneho usporiadania Česko-Slovenska nevnímali rozdiel medzi Pittsburskou a Clevelandskou dohodou. Je pritom zaujímavé pozorovať, ako u M. Vašša tradičná interpretácia Pittsburskej dohody nekorešponduje s výsledkami jeho analýz, no paradoxne na základe nich fakticky aj on potvrdzuje federalistický výklad Pittsburskej dohody. Pri analýze Tisovej percepcie slovenskej otázky uvádza: „*Otvorený príklon Tisa k federalistickému riešeniu slovenskej otázky a jeho interpretácie Pittsburskej dohody súvisí pravdepodobne s jeho pobytom v USA v rámci misie SSV medzi americkými Slováckmi...*“ (s. 158). Andrej Hlinka i Martin Rázus pritom tiež v česko-slovenskom vzťahu opierajúc sa o Pittsburskú dohodu presadzovali „*uplatnenie princípu „rovného s rovným“*“ (s. 270) a mladá generácia HSLS združená okolo časopisu *Nástup* „*otvorene propagovala myšlienku česko-slovenskej federácie.*“ (s. 270) Istým deficitom práce je aj celková malá reflexia vzťahov amerických Slovákov s vybranou vzorkou politickej, intelektuálnej a kultúrnej elity, pričom americkí Slováci v mnohých prípadoch významne a niekedy i zásadne ovplyvňovali vývoj na Slovensku.

Uvedené výhrady však skôr odrážajú súčasný stav slovenskej historiografie, v ktorej problematika dejín amerických Slovákov a ich podielu na našom politickom vývoji dlhodobo zostáva na periférii jej záujmu. Nesporným prínosom knihy M. Vašša ostane, že odкрýva škálu prístupov slovenskej politickej, intelektuálnej a kultúrnej elity k slovenskej otázke v období 1. ČSR, a to vskutku originálnym a vysoko kultivovaným spôsobom.

Ján Kollár. *Dielo*. Ed. Miloslav Vojtech.

Bratislava : Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009, 608 s.,

28. zväzok edície Knížnica slovenskej literatúry, ISBN 978-80-8101-277-8

Peter Podolan (rec.)

Na začiatok musíme vyjadriť stanovisko ku krátkemu záznamu o diele na zadnej strane obálky z pera Milana Hamadu. Súhlasíme, že pri rozsahu diela Jána Kollára predstavuje reprezentatívny výber istý problém. V prípade predloženej edície zostavovateľ musel akoby odstrániť duplicitu so staršou, ale ešte stále dostupnou edíciou Kollárovho diela Cyrila Krausa.¹ Je ale skutočne opovážlivé tvrdiť, že by bol Kollár mumifikovaný. Existuje množstvo básnikov ozývajúcich sa z ešte väčšej hlbiny času a vonkoncom nejde o žiadne

¹ KRAUS, Cyril (ed.). Ján Kollár. *Dielo I. Básne*. Bratislava : Tatran, 2001.

múmie či zombie. Vnímavejší čitateľ zaváha pri tomto termíne – je oná skostnatelosť odrazom dobového štýlu (a potom ju nemožno vyčítať) alebo dnešného ľahostajného prístupu, ktorý približuje básnika či spisovateľa iba cez povinné čítanie na hodinách literatúry bez ucelenejšieho prístupu (Kto je potom mumifikátorom?). Samozrejme aj v tomto prenesenom význame je dôležité „oživovanie“ či nová propagácia autora i jeho diela, práve preto lebo tento záväzok k slovenským klasikom je zatiaľ iba málo naplnený (Je to otázka skutočného nezájmu alebo iba otupenosti doby?).

Otázka výberu je pri tejto edícii kľúčová. Ako editor naznačuje, jeho koncepcia sa snaží z masy diela zdôrazniť predovšetkým diela rané (alebo rané vydania) a spolu s výberom korešpondencie je zreteľné, že Kollára posúva do línie akosi žensky romantickej „červenej knižnice“, a zobrazuje ho ako básnika – milenca. Na druhej strane výber odzrkadľuje snahu vyhnúť sa duplicitu pri usporiadaní Kollárovho diela – práve neustálym (celoživotným) cizelovaním *Slávy dcery* (1821, 1824, 1832, 1838, 1845, 1852)² Kollár de facto znemožnil komplexné vydanie svojich spisov, pretože všetky tieto vydania jednoducho nie je možné (rozumne) v plnom rozsahu vydať v edícii. Okrem toho niektoré verzie či diela Kollára sú momentálne v pôvodnom vydaní či neskorších, ale tiež už pomerne starých edíciách zle prístupné a tak vlastne takmer zabudnuté a neznáme. Tablicovské „oživovanie stariny“ tak predstavuje druhý pól edičnej snahy.

Pozrime sa teraz bližšie na obsah edície a charakterizujme jej nosné prvky. Úvod edície patrí pridruženým básňam z Kollárovej „prvotiny“ *Básně Jana Kollára* z roku 1821. Chýba pravda najpodstatnejšia časť zneliek, „jadro“ neskoršej *Slávy dcery*, práve kvôli duplicitu. Tieto básne tiež tak povediac povedľa slávnej *Slávy dcery* neprávom upadli do zabudnutia, pretože rozvíjajú podobné motívy ako „jadro“, ale súčasne dokumentujú aj Kollárov básnický vývoj a v prekladoch i odraz dobovej literatúry či vzorov a myslenia. Týka sa to cyklov *Elégie*, *Všelico* a *Nápisy*. Skupinu poém najranejšej tvorby uzatvára *Vlastenec*, báseň ktorá vznikla v rovnakom období, ale kvôli známemu (negatívnemu) postoju cenzúry a následne autocenzúre Josefa Jungmanna knižne nevyšla a putovala iba v odpisoch cez ruky spoľahlivých národovcov. *Básně Jana Kollára* sú prístupné v elektronickej podobe napr. v systéme Kramerius; báseň *Vlastenec* je pomerne dobre dostupná všeobecne – edične vyšla v rovnomennej edícii³ i v už spomenutom súbornom diele v Zlatom fonde slovenskej literatúry vo vydavateľstve Tatran.

Dalšou položkou obsahu edície je *Slávy dcera v troch spevoch*, teda pôvodné vydanie z roku 1824. Táto verzia je zrejme básnicko najpôsobivejšou erupciou erotického prístupu mladého Kollára, lebo „nariedené“ neskoršie vydania tento elektrizujúci dojem utlmujú. Pre väčšinu už dobových kritikov i literárnych vedcov je z hľadiska básnickej úrovne práve toto vydanie najoriginálnejším prínosom do česko-slovenskej literatúry tejto doby. Paradoxne v tejto verzii je *Slávy dcera* ťažšie dostupná,⁴ o to viac si musíme tento editorský počin ceniť.

Edícia memoárových *Pamätí z mladších rokov života* dopĺňa koncept orientácie na rané obdobie Kollárovho života. V tomto prípade predstavuje nutnú duplicitu. Namiesto je niekoľko výčítiek – dielo je tu predstavené v slovenskom preklade, čo by nebol problém, hoci nejde o originálny jazyk rukopisu – lenže ide už o obstarožný preklad edície autorského duha Karol Goláň a Karol Rosenbaum.⁵ Verzia mala podľa rukopisu korigovať české vydanie z roku 1863 (aj to sa mierne líši od originálu). Tento slovenský preklad by si ale zaslúžil viac

² Pri roku 1821 nejde o omyl. *Básně Jana Kollára* z roku 1821 sám autor považoval za „prvé“ vydanie *Slávy dcery* a toto vnímanie s ním zdieľali viacerí rovesníci.

³ KOLLÁR, Ján. *Vlastenec*. (ed. Rosenbaum, K.) Martin : Matica slovenská, 1952.

⁴ Napr. česká edícia KOLLÁR, Jan. *Básně*. Ed. Otruba, M. – Višková, J. Praha : Český spisovatel, 1981 a slovenská edícia KOLLÁR, Ján. *Slávy dcera*. Bratislava : Tatran, 1974.

⁵ KOLLÁR, Ján. *Pamätí z mladších rokov života*. Ed. a prel. Rosenbaum, K. a Goláň, K. Bratislava : Tatran, 1972. Rosenbaum upravil pôvodný slovenský preklad k. Goláňa z roku 1950.

než kozmetické úpravy, ak uvážime niektoré závažné chyby ako napr. „tulichy“ preložené ako „tuľajky“ (prítom ide o dýky), hostinec „U líteho medvěda“ (Zum wilden Bären) sa zmenil na „U bieleho medvěda“ a fakt, že sa v Goetheho záprahu namiesto bielych koní (běloun) objavili sivkovia. Miestami tiež vypadli celé vety ako napr. zmienka, že sa Kollár počas návštev u Josefa Dobrovského venoval botanike a etymológii. Domnievame sa, že presnosť prekladu je v tomto prípade dôležitá tak pre literárnu vedu, ako pre vedy historické.

Nasleduje edícia Kollárovho kľúčového ideologického spisu *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*. Toto dielo nemožno v žiadnej edícii Kollárovho súborného diela obísť a aj v tomto prípade ide o preklad rozšírenej nemeckej verzie z roku 1837, čo znamená pokračovanie istého edičného stereotypu. Ponúka Kollárovu „verejnú“ časť koncepcie všeslovanskej vzájomnosti a s tým spojené tézy o zachovaní status quo v Európe, ostentatívne vyjadrenia lojality k panovníkovi a pod. Celková konštrukcia Kollárovej ideológie bola ešte o niečo širšia.⁶ Zaujímavé detaily potom predstavujú prvky akéhosi všeslovanského „trhu“ s myšlienkami, veľmi pragmaticky a účinne načrtnuté riešenie otázky malého odbytu prác slovanských spisovateľov. Výber verzie môže byť aj v tomto prípade problematický. Nemecká rozšírená verzia totiž z pochopiteľných obsahujúc aj autocenzúrne zásahy autora a mierne, účelové dôvodenia resp. doplnenia výkladu v takomto zmysle oproti pôvodnej verzii z roku 1835/1836. Skutočnosť, že dnešní bádatelia vychádzajú apriórne z tohto textu môže v malých ale dôležitých bodoch skresľovať celkové vyznenie rozpravy, čo treba mať na zreteli.

Blok venovaný kazateľskému dielu Jána Kollára obsahuje výber z kázni. Podľa editora predstavuje kázne s etickou problematikou, alebo skôr obrazom evanjelickej kresťanskej morálky ako *Které že jsou ty věci, za než i my podle příkladu Krista život klásti máme, Pokoj v hodinách večerních, Charakternost cností ještě jen nic zlého nečinící* a predsa i kázne obsahujúce prvky národné, venujúce sa jazyku, charakteropisu a dejinám Slovanov – *Jak mnohé a svaté příčiny nás k tomu zavazují, aby sme i my tu řeč milovali, ve které jsme se zrodili a Dobré vlastnosti národu slovanského*. Výberu ako takému niet čo vytknúť, pozitívom je, že okrem „stálic“ sa tu nachádzajú aj menej známe kúsok. Snahu o predstavenie Kollárových kázni edične doteraz predstavoval iba výber Lenky Kusákovéj.⁷

Výber korešpondencie obsahuje listy týkajúce sa vzťahu Jána Kollára a jeho „múzy“ Friederiky Wilhelmíny Schmidtovej. Ide o listy z rokov 1819 až 1835, zachytávajúce okamihy jeho života od búrlivých ťažkostí lásky po praktické peripetie sobáša. Selekcia evokuje Kollárovu romantickú časť životného príbehu. Na margo treba spomenúť, že nám v súčasnosti nie sú známe žiadne listy z tohto obdobia písané Friederikou, hoci ich Kollár nadovšetko chránil. Namiesto je úvaha, či ich neskôr Friederika neodstránila, okrem iného kvôli faktu, že by sa ich obsah nestotožňoval s mytologickým podaním, ktoré bolo okolo ich vzťahu vybudované.

Azda najkontroverznejšou časťou práce (danou však rámcom edície Knižnica slovenskej literatúry) je výber názorov na Jána Kollára v forme úryvkov z článkov, štúdií a monografií venovaných tejto zaujímavej osobnosti. Hoci editor iste venoval veľa času vhodnému výberu, aby bol výsledný obraz čo najpestrejší, v niektorých prípadoch úryvky vyznievajú iba plocho, útržkovito či ódovite (hoci v poslednom prípade to bol iste zámer), iné opakujú fakty, ktoré pozornému čitateľovi nemohli ujsť ak čítal napr. *Pamäti z mladších rokov života*. Ďalšie, hoci pre znalca zaujímavé, detaily nutne zanikajú, lebo k nim v celej práci nenachádza žiadne vodidlo. Napriek týmto výhradám prezentovaný výber predstavujúci

⁶ Bližšie pozri PODOLAN, Peter. Politické aspekty činnosti Jána Kollára. In *Historické štúdie k jubileu Romana Holecu*. Historia nova I – 2010 – 1. [online] Bratislava : Stimul, 2011, s. 65-89. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoI-2010-1.pdf>

⁷ KUSÁKOVÁ, Lenka (ed.). Kollár, Jan. *Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči. Výbor*. Praha : Kalich, 1995.

hneď 36 pohľadov na Kollára má predsa svoj význam – nenásilne upozorňuje čitateľa na existenciu obrovského množstva sekundárnej literatúry rôznych vedných odborov o osobe a diele Jána Kollára a vytvára pre neho počítačnú bázu diel, po ktorých možno siahnuť.

Nasleduje nutné „technické“ zázemie edície vo forme edičných poznámok k jednotlivým častiam edície, vysvetliviek a komentárov. Kalendárium života a diela Jána Kollára v závere knihy predstavuje prehľadnú časovú os, ktorej pri prostej jednoduchosti záznamov nie je čo vytknúť.

„Sprievodnú“ štúdiu editora Miloslava Vojtecha ako korunu celej knihy nájdeme v jej závere: prináša tu prierez Kollárovým literárnym dielom s hodnoteniami jednotlivých prác, i celkového vyznenia Kollárovej vedecko-poetickej osi podľa dobového synkretizmu vnímania „národnej práce“. Komentáre ku kľúčovým častiam diela i jednotlivým prácam a ich detailom majú až na niekoľko výnimiek pôvodný charakter a aj pre odborníka predstavujú zaujímavý a nový prístup k problematike. Možno tu ukázať istú disproporciu pri opise obrazu Míny, pretože v idealizovanej podobe určite Kollár nevyzdvihoval, že bola Nemka (s. 569). Reálny predobraz Míny – Friederika Wilhelmína, ale bez pochyb prijímala práve túto nacionálnu identitu. Vyzdvihnúť treba snahu definovať a na konkrétnych príkladoch preukázať charakter preromantizmu, ktorý predstavuje istý slohový problém.⁸ Spomenutý príklon k encyklopedizmu (s. 576) treba posudzovať opatrne, nakoľko *Slávy dcera* vonkoncom neprístupuje k obsahu slovanského sveta univerzálne, skutočne „encyklopedisticky“.⁹ S didaktickým vyznením práce *Výklad čili přímětky...* ale súhlasíme. Pri porovnaní národnej koncepcie Kollára a Štúra (s. 580) si treba uvedomiť, že Kollár (podobne i Štúr) svoje názory v priebehu času menil, miestami tiež dokonca v rámci jedného diela nájdeme i rozporuplné vyjadrenia. Teda aj na liberálne tézy inak mimoriadne nábožensky tolerantného Kollára (pokiaľ ide o Slovanov) možno aplikovať pravidlo, že silnejšia kultúra pohlcuje slabšie (čo je úplne jasné pri úvahe, kto v danej dobe predstavoval najsilnejšie rozvinutú slovanskú „učenú“ kultúru).¹⁰ *Staroitalia slavjanská...* (1853) má „takmer“ 900 strán (884 s.), hoci rámeček 900 strán by prekročila (s. 581), ak by sme k jej obsahu prirátali i v samostatnej publikácii vydané tabuľky a obrázky (34 s.).¹¹

Posledné strany patria obrazovej prílohe s 25 čiernobielymi vyobrazeniami. Nájdeme tu obrázky a fotografie viažuce sa ku Kollárovým pobytom, niekoľko portrétov Kollára vrátane jeho pomníka, pamätníka i pamätnej tabule, portrét Friederiky Kollárovej, zopár „žánrových ilustrácií“ ku Kollárovým cestám, ukážky rukopisu či korešpondencie a titulné strany niektorých jeho diel.

Okrem toho, že meno Ján Kollár jednoducho nesmie chýbať v edícii Kalligramu – Knižnica slovenskej literatúry, sprístupňuje kniha niektoré menej prístupné verzie pôvodných prác v pomerne komplexnej zostave, čo je isto prínosom.

⁸ Viac pozri v BOJTÁR, Endre. „Vysnívali sme si vlasť a národ...“ *Osvietenstvo a romantizmus v stredo- východoeurópskych literatúrach*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2010, s. 79-89.

⁹ Porovnaj aj PODOLAN, Peter. KISS SZEMÁN, Róbert: Dejinnosť a kreácia - paralely v historickej tvorbe a svetonázore Jána Kollára a Istvána Horváta. In *Slovenská literatúra 18. a 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského 2007, s. 96-117. In *Historické štúdie. Medzi antikou a stredovekom. Rímska a germánska spoločnosť v barbarských zákonníkoch. (Acta historica Posoniensia XIII.)* Bratislava : Stimul, 2010, s. 289.

¹⁰ Pozri viac PODOLAN, Peter. Generácia Všeslavia a jej koncepcia národa. In *Studia Academica Slovaca* 38, Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 251.

¹¹ KOLLÁR, Jan. *Tabule k Staroitalii slavjanské*. Vídeň : Císařská královská dvorská a státní tiskárna, 1853.